

УДК 387(4)(477)

ТЕНДЕНЦІЇ УПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИМІРУ У ПОЧАТКОВУ ОСВІТУ ЄВРОСОЮЗУ

Олена Ярова

Розглянуто явище європейського виміру як одного з принципів модернізації змісту освіти та тенденції його упровадження у початковій школі країн-членів Європейського Союзу. Досліджено шляхи інтеграції ЄВО до змісту початкової освіти, технології та методи, що їх використовують учителі для виховання молодих європейців.

Ключові слова: європейський вимір освіти, початкова школа, Європейський Союз, європеїзація змісту освіти, базові дисципліни, міждисциплінарний підхід, європейська школа.

Сучасні інтеграційні процеси на Європейському континенті посилюють взаємозв'язки і взаємовпливи між національними освітніми системами. Як наслідок, у міжнародному педагогічному словнику з'являється нове поняття «європейський вимір в освіті» (European Dimension in Education), яке відображає процеси розбудови єдиного європейського освітньо-виховного простору. Попри глобалізаційні та інтеграційні впливи на розвиток національних систем освіти та виховання молоді, кожна європейська країна має власний погляд щодо педагогічної стратегії виховання молодих поколінь у третьому тисячолітті. Світові надбання педагогічної думки, багатий арсенал напрацьованих зарубіжними фахівцями концепцій громадянського виховання молоді можуть збагатити відповідний педагогічний досвід в Україні. Адже сучасна українська освіта поставила перед собою за мету сприяти розвиткові демократичної культури, формуванню необхідних для життя і праці у європейському співтоваристві компетентностей, набуттю важливих для цього політико-правових та соціально-економічних знань.

Упровадження європейського виміру (ЄВ) у шкільну освіту є предметом вивчення у працях таких зарубіжних дослідників, як К. Брок (Colin Brock), Б. Даль (Bettina Dahl), А. Економу (Anastasia Economou), Г. Ертль (Hubert Ertl), Б. Лосіто (Bruno Losito), І. Менезес (Isabel Menezes), К. Наваль (Concepción Naval), М. Принт (Murray Print), Р. Рибба (Raymond Ryba), Н. Саввідес (Nicola Savvides), Д. Філіпс (David Phillips), М. Форбек (Michel Forback), Д. Шмайнк (Daniela Schmeinck), Т. Яник (Tomáš Janík) та ін.

Питання змісту європейської шкільної освіти розглядають українські компаративісти: Г. Єгоров, О. Кузнецова, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Першукова, Л. Пуховська, А. Сбруева. Європейські цінності в освіті та підходи до формування цінностей громадянського суспільства досліджують такі українські науковці, як О. Овчарук, С. Рябов, О. Сухомлинська, В. Тараненко, К. Чорна.

Донедавна модель реалізації ЄВО включала середню освіту, фахову

підготовку та освіту дорослих, охоплюючи зміст освіти, технології навчання, виховну роботу [2]. Сьогодні «європеїзація» освіти відбувається у більшості країн ЄС на рівні МСКО 1.

Отже, метою статті є вивчення тенденцій упровадження ЄВО у початковій школі країн-членів Європейського Союзу на сучасному етапі розбудови освітніх систем.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть реформування початкової освіти у Європейському Союзі відбувається на тлі досить складної для країн-учасниць політичної та соціальної ситуації: інтенсивні міграційні процеси, традиційна багатоетнічність та полікультурність Європи, проблема європейського етноцентризму, спроби віднаходження балансу між державними та регіональними інтересами. Як зазначає український компаративіст О. Матвієнко, європейський вимір було обрано політиками та освітянами інструментом гармонізації континентальних, національних і регіональних тенденцій розбудови європейського освітнього простору [4, с. 63].

Британський дослідник К. Брок вважає, що поява європейського виміру у навчальних програмах дасть змогу національним освітнім системам виконувати «наднаціональні функції, необхідні для більш ефективної спільної економічної та політичної діяльності і є ознакою міжнародного взаєморозуміння в багатомовній, європейській та світовій реальності» [7, с. 14]. Глосарій Єврокомісії The Lifelong Learning Programme 2007–2013 пояснює ЄВО як «перехід від національного до більш широкого мислення шляхом обмінів, співпраці та мобільності між освітніми та навчальними установами та їх співробітниками та учнями» [19].

Український компаративіст Л. Пуховська визначає ЄВО як «потребу зміцнення у молоді почуття європейської своєрідності; розуміння цінностей європейської цивілізації й основ розвитку європейської спільноти, які включають демократію, повагу до прав людини, толерантність та солідарність як результат пізнання «інших»; підготовку молоді до участі у суспільному та господарському розвитку Союзу, усвідомлення його корисності; збагачення знань про історичні, культурні та господарські аспекти країн-членів ЄС» [6, с. 17].

Простежуючи становлення європейського виміру в освіті, необхідно зазначити, що цей концепт є не лише прерогативою Євросоюзу. Рада Європи також опікується упровадженням ідей ЄВО, маючи власний погляд на його сутність у відповідності до цілей цієї організації. У Резолюції про європейський вимір в освіті, прийнятій Радою Європи 24 травня 1988 р., визначені такі основні завдання:

- зміцнити в молодих людях почуття європейської ідентичності та дати їм ясно зрозуміти значення європейської цивілізації й основ, на яких європейські народи розвиваються сьогодні, зокрема, збереження принципів демократії, соціальної справедливості та поваги до прав людини;
- підготувати молодих людей до участі в економічному і соціальному розвитку Спільноти;
- поглибити знання про співтовариство та держави-члени в історичному, культурному, економічному й соціальному аспектах і донести

значення співпраці держав-членів Європейського Співтовариства з іншими країнами Європи та світу [8, с. 17–18].

Резолюція закликала держави-члени і Співтовариство вжити заходи щодо інтеграції європейського виміру у шкільні програми, навчальні матеріали та підготовку вчителів. Таким чином, в основі моделі ЄВО на рівні Ради Європи покладена ідея культурного співробітництва між народами, яка реалізується шляхом трансляції загальноєвропейських цінностей та формування у громадян Європи навичок співіснування через зміст освіти, обміни між викладачами, студентами та учнями, реалізацію «європейських» проектів.

Модель ЄВО Євросоюзу має законодавчу підтримку для реалізації цілісної стратегії упровадження ЄВО в державах-членах; формує у громадян ЄС відчуття приналежності до Спільноти та до всієї Європи як спільного європейського дому; використовується не лише в економічних, а й у соціальних та культурних інтересах ЄС; базується на таких демократичних цінностях, як свобода, права людини, справедливість, толерантність тощо [3, с. 153].

Отже, «європеїзація освіти», пройшовши шлях від «європейського масштабу», «європейського культурно-освітнього стандарту» до «європейського виміру освіти» та «європейської компетенції», сьогодні передбачає як повідомлення знань про Європейський Союз, так і формування громадянина Європейської держави.

Незважаючи на благі наміри політиків у розбудові суспільства добробуту і злагоди, ідея ЄВО серед науковців та освітян знайшла як прихильників, так і скептиків, які у запровадженні ЄВО вбачають загрозу культурному розмаїттю в Європі. У наслідку неоднозначного ставлення до цього питання, на практиці запровадження ЄВО країнами ЄС відбувалося доволі складно та повільно. Тільки після поширення на сферу освіти у 2000 р. відкритого методу координації цей процес значно інтенсифікувався.

Сьогодні включення ЄВО до змісту освіти держави-члени розуміють як обов'язкову умову сучасного етапу розвитку Євросоюзу. Так, модернізований у 2000 р. Національний курикулум для шкіл Англії та Уельсу є набагато більш сфокусованим на європейському вимірі, порівняно з попереднім варіантом. У документі наголошується, що навчальні програми, які розробляються вчителями шкіл у рамках Національного курикулуму, повинні «спрямовуватися на розвиток в учнів почуття ідентичності через трансляцію знань і формування розуміння духовної, моральної, соціальної та культурної спадщини британського суспільства і місцевого, європейського й глобального вимірів життя. Слід заохочувати учнів шанувати досягнення людства в естетичній, науковій, технологічній та соціальній сферах, формувати персональну відповідь на існуючий досвід та ідеї» [15, с. 144].

Інтеграція ЄВ до змісту освіти у країнах ЄС відбувається шляхом:

- традиційного підходу, який отримав назву багатодисциплінарного, за якого знання про Європу і демократію включаються до змісту дисциплін гуманітарного циклу;
- міждисциплінарного підходу, який в умовах трансформації освіти на компетентнісних засадах сприяє формуванню таких складників ЄВО, як уміння та ставлення шляхом організації вчителями навчання навколо

«європейських» тем;

- викладання «Європейського виміру освіти» як самостійної дисципліни.

У початковій школі Євросоюзу практикують перші два підходи. При традиційному підході базовими предметами для інтеграції ЄВО до змісту початкової освіти залишаються історія, географія, сучасні іноземні мови та громадянознавство. Враховуючи вікові особливості молодших школярів та багатоаспектність і складність ЄВО, впровадження ЄВО у навчальний процес початкової школи відбувається поступово, у різні роки навчання, із збільшенням обсягу інформації з цієї проблематики.

Тенденція «європеїзації» змісту шкільної історії зумовлює необхідність переосмислення підходів до її трансляції. Учні початкової школи знайомляться з окремими подіями та історичними персоналіями регіону або країни; вчать встановлювати співвідношення між поняттями «національна історія» та «історія національних меншин», які проживають на території держави; вчать аналізувати місце національної історії у контексті загальноєвропейських і глобальних процесів.

Наприклад, за Національним курикулумом для Англії та Уельсу на другому ключовому етапі (КЕ 2) (початкова школа) передбачається вивчення тем, пов'язаних з історією Європи. Як правило, британські учні вивчають історію Стародавньої Греції, ознайомлюючись з визначними подіями того часу та життям давньогрецьких філософів. Теми, присвячені місцевій та британській історії (норманське, римське та англо-саксонське завоювання), обов'язково містять матеріал про життя, культуру та традиції народів тогочасної Європи [20, с. 206–208].

У нових програмах з історії для початкової школи Франції (2002 р.) виокремлено шість періодів з метою розкриття процесу становлення французької держави у контексті розвитку європейської цивілізації. Історія в початковій школі ознайомлює учнів із розвитком Франції під впливом Римської імперії та християнства за часів галлів, з виникненням ісламу, відкриттям Америки, міграційними процесами, викликаними індустріалізацією та глобалізацією, й завершується вивченням ХХ століття, коли активізується діяльність міжнародних організацій та утворюється ЄС.

У Чеській республіці, починаючи з 1997 р., стандартом базової освіти (Standard základního vzdělávání) передбачено викладання історії за принципом «національна історія у контексті європейської та світової історій». Учні зможуть:

- отримати базові знання щодо подій, особистостей, процесів та явищ національної історії у контексті європейського й світового розвитку;
- дізнатися про ключові фази історичного розвитку цивілізації та взаємозв'язки між регіональною, національною і світовою історією;
- орієнтуватися в історії культури (політична культура, суспільне життя, цивілізація, мистецтво), у тому числі європейської [9, с. 340].

В Ірландії вивчення історії краю залишається центральним елементом програми на всіх рівнях з розширенням діапазону подій, народів і періодів. Історичні факти беруться з місцевого, національного, європейського та глобального контексту і з різних соціальних, культурних, етнічних і релігійних

груп, тому учні набувають збалансованого розуміння локальної, ірландської та міжнародної історії. Завданням історії є виховання поінформованого та критичного громадянина, який поважає думку і переконання інших людей, усвідомлює, яким чином минуле сформувало сучасне суспільство Ірландії, Європи і світу в цілому [13, с. 49].

У початковій школі Франції програма з географії складається з трьох елементів – «Світ», «Європа» та «Франція». Вивчення географії Франції органічно поєднується з географією Європи та світу. Школярі ознайомлюються з географією країн, які входять до Спільноти, та з прилеглими країнами [3, с. 159].

У Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі) учні можуть ознайомлюватися з географією Європи вже на KE 1. Національний курикулум передбачає, що учні, вивчаючи географію місцевості, де вони проживають, для порівняння повинні обрати іншу місцевість за кордоном, найчастіше в Європі. На KE 2 та KE 3 до переліку територій для вивчення входить Європа [20, с. 200].

Іноземна мова розглядається як третій базовий предмет для упровадження ЄВО від початку його проголошення. Характерною рисою нинішнього етапу є інтенсифікація навчання сучасних мов у школах держав-членів з метою оволодіння молоддю мовами Спільноти для життя та роботи в об'єднаній Європі. Реалізація європейського виміру у рамках дисципліни «Іноземна мова» відбувається завдяки:

- розширенню контингенту учнів, охоплених навчанням іноземних мов (навчання першої іноземної мови на рівні МСКО 1 та запровадження другої іноземної мови в обов'язковій школі);
- збільшенню частки іноземних мов у шкільній освіті (відведення більшої кількості годин на вивчення іноземних мов та запровадження в багатьох країнах білінгвальної освіти);
- підсилення ролі соціокультурного компонента змісту навчання іноземних мов (орієнтація змісту навчання іноземних мов на ідею «Європа як спільний багатонаціональний дім») [3, с. 160].

У дослідженні «Викладання іноземних мов у школах Європи» (Foreign Language Teaching in Schools in Europe), що проводилося у країнах ЄС, одним із завдань навчання іноземних мов проголошується «розвиток власної соціальної та культурної ідентичності через ознайомлення з іншою культурою» [10, с. 157].

Навчання іноземних мов у початковій школі ЄС сьогодні також пов'язується з діалогом культур та полікультурністю, що є тенденцією розвитку сучасної європейської освіти [5, с. 68]. Підсилення соціокультурного компонента у навчанні іноземних мов наголошує на взаємозв'язку між мовою та культурою і сприяє формуванню в учнів ціннісної позиції. Усвідомлення багатой культурної спадщини народів передбачає розвиток в учнів позитивного ставлення і поваги, відкритості до інших культур, підвищення толерантності, подолання стереотипів та сприйняття відмінностей. Навчальний план початкової школи Ірландії, зокрема, підкреслює, що мовна і культурна обізнаність учнів з іншими країнами, особливо ЄС, підсилюється саме досвідом вивчення сучасних іноземних мов [13, с. 27].

Громадянознавство як один із предметів-трансляторів ЄВО займає

особливе місце у навчальному плані базової освіти. Це предмет, який уже за своєю сутністю ґрунтується на ідеях європейського виміру. Покликаний розвивати в учнів співробітництво, розв'язання конфліктів, формування позитивних стосунків, прийняття відмінностей та повагу до них, цей курс найближче за всі інші шкільні дисципліни наближений до розв'язання завдань ЄВО. На рівні початкової школи громадянознавство як окремий предмет викладається у Бельгії (німецькомовна громада), Італії, Іспанії та Румунії.

У сучасній французькій школі громадянська освіта – це й особливий предмет, і, разом з тим, невід'ємний складник усіх без винятку обов'язкових навчальних дисциплін. Однією із центральних тем громадянської освіти для всіх учнів є фундаментальні загальнолюдські цінності. У дусі європейського громадянства такими цінностями, зокрема, визначаються: права людини, людська гідність, базисні людські свободи, демократична законність, мирне співіснування, ненасильницькі способи розв'язання конфліктів, солідарність європейців як культурної спільноти, неупереджений і раціональний світогляд, рівність шансів, бережливе ставлення до природи, індивідуальна відповідальність.

Учні французької початкової школи одержують первинні знання про спільноту, сім'ю, шкільний колектив, департамент, державу, світове співтовариство. На уроках громадянської освіти молодші школярі вивчають такі теми, як «Особистість і власність – моє, твоє, наше», «Батьківщина, єдність, національна ідентичність», «Республіканський девіз: свобода – рівність – братерство», «Право на голосування та загальне виборче право», «Національна територія, Президент республіки, міністри, депутати, сенатори», «Комуна, мер, муніципальні радники, школа» [1, с. 9].

Громадянська освіта та ЄВ як один з її складових у сучасній італійській школі характеризується більшим виховним акцентом, ніж навчальним. Крім трансляції знань про основні положення Італійської Конституції, права й обов'язки людини й громадянина, навчальні програми для початкової та молодшої середньої школи ставлять завдання освіти для демократичного співіснування, прийняття представників інших культур, запобігання формуванню стереотипів і забобонів. Освіта для демократичного співіснування виступає одночасно і метою, і загальним підходом у навчанні всіх інших дисциплін [12].

Досвід Чеської республіки щодо інтеграції європейського виміру до змісту початкової освіти ілюструє міждисциплінарний підхід. ЄВО у сьогоднішній інтерпретації був уключений до програми навчання на всіх рівнях освіти з 1989 року. Він офіційно вклучений до Рамкової програми дошкільної освіти у 2001 році та Стандарту базової освіти в 1995 і 1997 роках.

Значним стимулом для впровадження європейського виміру стала Національна програма розвитку освіти в Чеській республіці, так звана Біла книга (2001). У цьому документі були сформульовані такі завдання щодо змісту освіти:

- володіння двома іноземними мовами;
- освіта в розумінні і повазі до інших націй, рас і культур;
- упровадження нових тем: європейська інтеграція та полікультурна

освіта;

- розуміння цілей і значення європейської інтеграції.

У Рамковій програмі базової освіти європейський вимір проходить через усю базову освіту: він включений як міждисциплінарна тема до змісту різних дисциплін. Однією з цілей базової освіти у програмі заявлена необхідність навчити «учнів толерантності та делікатності стосовно інших людей, їхньої культури і духовних цінностей, навчити жити разом з іншими» [18, с. 96].

Однією з міжпредметних тем є «Вчити мислити по-європейськи та глобально», що передбачає виховання майбутніх громадян Європи, які усвідомлюють європейську й одночасно зберігають національну ідентичність, а також підтримують традиційні європейські цінності: гуманізм, свободу волі, моральність, застосування закону та особистої відповідальності разом з раціональним міркуванням, критичним мисленням і творчістю. Рамкова освітня програма демонструє, як ця міждисциплінарна тема може бути реалізована в індивідуальних планах, визначає вплив теми на особистісний розвиток учня. Тематичний діапазон курсу «Вчити мислити по-європейськи та глобально» включає модулі:

- «Нас цікавить Європа та світ» – історія родини; історії місць, подій та артефактів в окрузі, пов'язані з Європою; наші сусіди в Європі; життя однолітків в інших країнах; народна література, звичаї та традиції європейських народів.

- «Ми відкриваємо Європу та світ» – наша країна і Європа; європейські країни; Європа та світ, міжнародні зустрічі, національні та європейські символи; День Європи, життя європейців та європейська сім'я; життя молодих європейців.

- «Ми європейці» – корені та витоки європейської цивілізації; основні віхи європейської історії, європейської інтеграції; інститути Європейського Союзу та їх функціонування; чотири свободи та їхній вплив на життя людини; те, що пов'язує і що розділяє Європу; міжнародні організації та їхній внесок у розв'язання проблем дітей та молоді [18, с. 97–98].

Зміст програми базової освіти розділений на дев'ять освітніх галузей, і навчання про Європу включено на початковому етапі основної школи (*základní škola*) до галузі «Люди та їхній світ» (тема «Люди навколо нас»). Одна з цілей цієї освітньої галузі має привести до визнання і розуміння учнями відмінностей між людьми, культурної та толерантної поведінки на основі правил спільного існування на шляху до виконання обов'язків і спільних завдань. Знання про Європу також включені в освітню галузь «Люди і природа (географія)» [18, с. 98].

Чеські основні школи (*základní školy*) беруть активну участь у проєкті День весни для Європи. У 2009 році метою конкурсу «Надішли повідомлення Європі» було ознайомити учнів із структурою та функціонуванням європейських організацій та залучити їх до європейських заходів. Конкурс був організований Міністерством освіти, молоді та спорту у співпраці з Eurocentrum Praha, Інформаційним бюро Європейського парламенту та Представництвом Європейської Комісії [17].

Завдання ЄВО також успішно виконують так звані «європейські» школи,

головна мета яких виражена в словах Жана Моне в 1953 році: «Навчаючись пліч-о-пліч, з дитинства незважаючи на розбіжності та забобони, ознайомлені з усім великим і гарним у різних культурах, вони (діти) будуть зростати з внутрішнім відчуттям спорідненості. Не перестаючи дивитися на свої землі з любов'ю та гордістю, вони розумом стануть європейцями, навченими та готовими завершити попередню працю своїх батьків, втілити в життя мрію про єдину і процвітаючу Європу» [21].

Так, з 2002 навчального року у Брно (Чеська Республіка) працює європейська початкова школа, в якій разом навчаються чеські діти та діти іноземних фахівців, інвесторів та бізнесменів, які працюють у Чехії. Школа розділена на дві секції: чеську та міжнародну. Чеська мова викладається як іноземна для учнів з інших країн, а на заняттях з музики, мистецтв та фізичної культури всі учні займаються разом. На другому рівні викладається тема «Європейські студії», розроблена у співпраці з іноземними експертами. Тема має міжпредметний характер і об'єднує питання з біології, історії, географії та мистецтва.

Ефективне запровадження ЄВО потребує використання відповідних для цього технологій та методів. Найбільшого розповсюдження у школах країн ЄС набули ігрові, інтерактивні та інформаційно-комунікаційні технології: проекти та спілкування в мережі, створення блогів та веб-сайтів, підтримка ресурсних порталів тощо. Так, Шотландський Європейський Освітній Фонд (Scottish European Educational Trust), створений у 1993 році, має за мету розвиток освіти про Європу для студентів у школах, коледжах і університетах по всій Шотландії. Значна частина методичних матеріалів, представлених на сайті, розроблена на допомогу учителям початкових шкіл з урахуванням специфіки викладання ЄВО на цьому освітньому рівні. Європейські ресурси для початкової школи включають презентації про країни ЄС, діяльність Європарламенту та Єврокомісії. Враховуючи вікові особливості молодших школярів, розробники супроводжують інформацію відповідними відео- та фотоматеріалами, ігровими завданнями [16].

У січні 2012 року Європейська Комісія для підтримки дій щодо забезпечення дітей інформацією про їхні права та у рамках відповідної політики ЄС щодо консолідації та модернізації існуючих інформаційних засобів навчання запустила «Дитячий куточок» (Kid's Corner), спеціальний сайт для дітей і молоді. Сайт містить інформацію про права дітей, а також ігри, вікторини, інтерактивні карти Європи з основною інформацією та цікавими фактами про кожну країну ЄС [11].

Для вчителів початкової школи працює програма COMENIUS, метою якої є організація стажувань, обмінів учителями, підвищення кваліфікації у питаннях просування європейського виміру в освіту, навчання мов та полікультурну освіту. У рамках програми COMENIUS початкові школи отримують фінансову допомогу для реалізації власних «європейських» проектів.

Програма Ради Європи PESTALOZZI (2005 –) надає учителям початкових і середніх шкіл можливість взяти участь у 3–5-денних семінарах у державах-членах Європейського Союзу, проблематика яких сфокусована навколо

освітніх тем, а саме: культурне розмаїття, мови, права людини. Крім того, в рамках цієї програми проводяться семінари із підготовки тренерів або інструкторів для роботи з європейськими модулями.

Отже, Європейський Союз розглядає ЄВО як комплексне поняття й певний стандарт знань про ЄС та Європу для трансляції через зміст освіти. Завданням педагогів є формування в учнів «європейських» знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень з подальшим їх застосуванням на практиці.

Серед сучасних тенденцій запровадження ЄВ на рівні початкової освіти у державах-членах Євросоюзу виокремлюємо:

- включення ЄВ як обов'язкового елемента змісту освіти до освітніх програм МСКО 1 у більшості країн ЄС, а в деяких – на рівні МСКО 0;
- інтеграція ЄВ до змісту початкової освіти шляхом багатодисциплінарного (включення знань про Європу до змісту таких дисциплін, як історія, географія, іноземні мови й громадянство) або міждисциплінарного підходу, що надає можливість презентувати спільні теми, присвячені «європейській» ідеї, на уроках різних предметів та активізувати формування в учнів демократичних цінностей, усвідомлення власної унікальності та причетності до загальноєвропейської історико-культурної спадщини;
- включення до «європейської» тематики навчального плану початкової школи окремих подій національної історії та фактів про видатних особистостей у зв'язку з історією Європи, інформації про географію континенту, лінгвістичне розмаїття та багатство культур в Європі, виникнення Союзу, місце Європи у світі;
- формування в учнів умінь використовувати отримані знання на практиці через застосування ігрових та інтерактивних методів, навчання у групах / командах, ІКТ;
- поєднання шкільних та позашкільних форм навчально-виховної роботи з метою підвищення активності та розвитку ініціативи учнів;
- розширення мережі «європейських» шкіл та вивчення досвіду полікультурного навчання;
- підтримка співробітництва між навчальними закладами, організація учнівських обмінів та стажувань учителів;
- розвиток дистанційного навчання та створення його ресурсного забезпечення;
- збереження національних шкільних традицій виховання та навчання учнів і водночас їх формування як громадян єдиної Європи.

Список використаних джерел:

1. Алексеева О. В. Теорія і практика виховання громадянськості в школах Франції у контексті європейської інтеграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. В. Алексеева. – К., 2003. – 18 с.
2. Локишина О. І. Європейський вимір в освіті / О. І. Локишина // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 276–277.
3. Локишина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу : теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : [монографія] / О. І. Локишина. – К. : Богданова А. М., 2009. – 404 с.
4. Матвієнко О. В. Стратегії розвитку середньої освіти у країнах Європейського Союзу : [монографія] / О. В. Матвієнко. – К. : Ленвіт, 2005. – 381 с.

5. Першукова О. О. На шляху до міжкультурної свідомості: етапи розвитку соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в європейській освіті / Оксана Першукова // Інозем. мови в навч. закл. – 2008. – № 1. – С. 60–68.
6. Пуховська Л. Перспективи формування світового освітнього простору в XXI столітті / Людмила Пуховська // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир, 2003. – Вип. 33. – С. 16–18.
7. Brock C. *Education in a Single Europe (2nd Revised edition)* / Colin Brock, Witold Tulasiewicz. – London and New York : Routledge, 2000. – 404 p.
8. EU (European Union). *Green Paper. On the European Dimension on Education*. 29 September 1993. COM (93) 457 final. – Brussels : Commission of the European Communities, 1993. – 18 p.
9. EURYDICE (Network on Education Systems and Policies in Europe). *Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Czech Republic*. 2008/09. – Brussels : EACEA (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency), 2009. – 385 p.
10. EURYDICE (Network on Education Systems and Policies in Europe). *Foreign Language Teaching in Schools in Europe*. – Brussels : European Eurydice Unit, 2001. – 373 p.
11. *Kid's Corner : EU games and quizzes* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/kids-corner/index_en.htm
12. Losito B. *Civic Education in Italy : intended curriculum and students' opportunity to learn* [Електронний ресурс] / Bruno Losito. – OJSSE 2/2003. – Режим доступу до журн. : <http://www.sowi-onlinejournal.de/2003-2/index.html> 1 of 15
13. *Primary School Curriculum: Introduction*. – Dublin, 1999. – 80 p.
14. Ryba R. *Toward a European Dimension in Education: Intention and Reality in European Community Policy and Practice* / Raymond Ryba. – *Comparative Education Review*. – Vol. 36, No. 1, Special Issue on Education in a Changing Europe (Feb., 1992). – P. 10-24.
15. Savvides N. *The European Dimension in the National Curriculum for England* / Nicola Savvides // *Implementing European Union Education and Training Policy. A Comparative Study of Issues in Four Member States*. Edited by David Phillips and Hubert Ertl. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2003. – P. 143–160.
16. *Scottish European Educational Trust. European Resources for Primary Schools* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://seet.org.uk/resources/primary-schools.php>
17. *Spring Day for Europe* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.springday2009.net/>
18. *The Framework Education Programme for Elementary Education (FEP EE)*. – Research Institute of Education (VĚP) in Prague, 2007. – 131 p.
19. *The Lifelong Learning Programme 2007–2013 – Glossary* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/education/programmes/llp/guide/glossary_en.html
20. *The national curriculum in England. Framework document*. – Department for Education, 2013. – 224 p.
21. *Wikipedia. European School* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/European_Schools